

Roland Manowski-Słomka

Wychowanie w rodzinie jako podstawowy proces w kształtowaniu jednostki w świetle teologii

---

Nauczyciel i Szkoła 1 (51), 91-99

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roland MANOWSKI-SŁOMKA

Parafia św. Marii Magdaleny w Stonawie, diecezja ostrawsko-opawska,
Republika Czeska

Wychowanie w rodzinie jako podstawowy proces w kształtowaniu jednostki w świetle teologii

Słowa kluczowe

Rodzina, wychowanie, kościół, rozwój, wartości, godność.

Streszczenie

Wychowanie w rodzinie jako podstawowy proces w kształtowaniu jednostki w świetle teologii

Instytucja rodziny znajduje się w centrum zainteresowań nauk humanistycznych. Dzieje się tak dlatego, że dotyczy ona najbardziej podstawowych ludzkich sytuacji życia ludzkiego. Wychowanie chrześcijańskie zmierza do kształtowania takich postaw, które gwarantują prymat osoby przed rzeczą. Rodzina jest podstawowym miejscem i środowiskiem, w którym wychowuje się młode pokolenie w duchu wartości. Kościół nieustannie na wielu miejscach podkreśla ten właśnie aspekt wychowawczy spoczywający na rodzinie.

Key words

Family, Upbringing, Church, Development, Values, Dignity.

Summary

The upbringing in the family as a fundamental process of human personality creating in the light of the theology

The institution of the family takes place in a centre of humanities interest. This is because of its close connection with basic events of human life. The christian way of upbringing leads to creating such points of view which guarantee the priority of the person before the thing. The family is the fundamental place and area where the new generation is brought up in the spirit of value. The Church is constantly and at many places accentuating exactly this fact of upbringing consisting in the family.

Wstęp

Artykuł 16 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka mówi: *Rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa*¹. W tym duchu powstawały na przestrzeni wieków

---

¹ Trzecia Sesja Ogólnego Zgromadzenia ONZ, obradująca w Paryżu, uchwaliła 10 grudnia 1948 roku *Powszechną Deklarację Praw Człowieka*, będącą z pewnością jedną z najważniejszych osiągnięć ONZ. Cały tekst dostępny jest na stronie internetowej:

różne nauki i teorie, które analizowały posłanie i sens istnienia rodziny. Każdy człowiek powinien dorastać w atmosferze dobrego wychowania. Dobry proces wychowawczy wymaga jednak sprzyjających temu warunków, które wiążą się z możliwością zaspokojenia potrzeb naturalnych. Należy pamiętać, że człowiek posiada nieograniczone możliwości rozwojowe; warunkiem rozwoju człowieka jest jego wolność indywidualna; dziecko zaś nie powinno niczego przyjmować bezkrytycznie. Można stwierdzić, że postawy dzieci w stosunku do swoich rodziców i pozostałych członków rodziny są zgodne z postawami, jakie te osoby żywią wobec swoich dzieci. Postawy dzieci wszczepione przez rodziców (ale także przez wychowawców) będą się w przyszłości z wielkim prawdopodobieństwem powtarzać w ich życiu, nawet tym dorosłym. Z wielu tych postaw nie będą sobie nawet zdawać sprawy, że zostały im one zaszczipione przez rodziców (wychowawców). Dlatego tak ważny staje się omawiany proces wychowawczy na bazie rodziny. Poprzez przykład chrześcijańskiego życia rodziców, wraz z wszczepionymi postawami, zostaje w dzieciach zakorzenione życie chrześcijańskie, w całej swojej pełni. Jest jasne, że będzie ono tym doskonalsze, im lepszy był przykład ze strony rodziców. Jednakże jakkolwiek potoczyłyby się losy jednostki w jej dorosłym życiu, niezmiennym zostaje fakt, że rodzina stanowi tę podstawową instytucję wychowawczą, która pomaga człowiekowi wybierać w życiu te wartości, które są świadectwem jego człowieczeństwa. Dlatego też to rodzice pozostają pierwszymi wychowawcami, mającymi prawo wyboru metody wychowania swoich dzieci. Natomiast cały proces wychowawczy znów opiera się na instytucji rodziny – i tu znów ten krąg się zamyka. Celem niniejszego artykułu jest przypomnienie o prymarnej funkcji rodziny w procesie wychowawczym oraz podkreślenie roli rodziny w kształtowaniu jednostki. Refleksja będzie podjęta w świetle nauk teologicznych z odwołaniem się do dorobku pedagogiki czy psychologii. Jednocześnie autor jest świadom, iż pomimo wielu „punktów wspólnych” teologii, psychologii i pedagogiki, istnieje wiele zasadniczych różnic. Jest rzeczą oczywistą, że każda nauka pedagogiczna z natury swojej zajmuje się rozwojem i wychowaniem. Z kolei wraz z pedagogiką (zajmującą się wychowaniem) istnieją „nauki niepedagogiczne” o rozwoju i wychowaniu do których zaliczyć można m.in.: psychologia, filozofia, socjologia, teologia oraz np. nauki biomedyczne czy nawet ekonomiczne.

Podstawą poniższych refleksji jest podkreślenie roli rodziny w procesie wychowawczym jako podstawowego i pierwotnego środowiska formacji człowieczeństwa i sumienia.

Definicja Rodziny

Instytucja rodziny znajduje się w centrum zainteresowań nauk humanistycznych. Dzieje się tak dlatego, że dotyczy ona najbardziej podstawowych ludzkich sytuacji życia ludzkiego. Każdy z nas narodził się w jakiejś rodzinie.

Spróbujmy podjąć się wysiłku zdefiniowania rodziny w świetle nauk psychologicznych oraz teologicznych.

Ogólnie przyjęta definicja rodziny

W normalnym, fachowym języku, a także w języku nauk pedagogiczno-wychowawczo-socjalnych pod pojęciem „Rodzina” rozumie się parę małżonków wraz z zależnym od nich (zrodzonym lub adoptowanym) dzieckiem. Jest to typowy schemat kompletnego rdzenia rodzinnego według wzoru „Ojciec – Matka – Dziecko”². Inna z definicji formułuje rodzinę jako: „grupę związaną stosunkami małżeństwa, pokrewieństwa i rodzicielskimi, utrzymującą ciągłość biologiczną i kulturową społeczeństwa. Jest także zarówno instytucją formalną, jak i społeczną. Formalną, bo istnieją przepisy i prawa regulujące jej działanie i funkcjonowanie. Społeczną, bo życie rodzinne jest uregulowane według pewnych, obowiązujących w danej kulturze wzorów i norm, określone są role członków rodziny i wzory pokrewieństwa. Rodzina ma swoje miejsce wśród innych społecznych instytucji i razem z nimi stanowi o trwałości społeczeństwa. Przez socjologów, jak i w dokumentach międzynarodowych, rodzina określana jest słusznie jako podstawowa komórka społeczna”³. Definicja ta wydaje się w pełni oddawać sens istnienia rodziny. Jawi się on tutaj jako „podstawowa komórka społeczna”; „stanowi o trwałości społeczeństwa” itd. Z kolei w socjologii tradycyjnej rodzina rozumiana jest jako „najważniejsza podstawowa grupa społeczna, na której opiera się całe społeczeństwo”⁴. Wydaje się, że właściwie każda z tych definicji, chociaż w inny sposób podkreśla wymienione powyżej aspekty. Psychologia z wielkim naciskiem podkreśla ten podstawowy fenomen w życiu człowieka – wychowanie w poprawnie działającej rodzinie. W ramach określonego społeczeństwa rodzina służy jako naturalne miejsce w którym utrzymuje się ciągłość biologiczną poprzez prokreację. Kolejnym zadaniem rodziny jest także przekazywanie dziedzictwa kultury naszych przodków. Członków rodziny wiążą również wzajemne stosunki: uczucia ojcowskie, matczyne, dziecięce, zasady wychowawcze, względy religijne, formowanie postaw obywatelskich itd.⁵ W dzisiejszych czasach właściwie coraz trudniej podać jednoznaczną definicję rodziny. Przemiany społeczne, a co za tym idzie także kulturowe mają wpływ na tradycyjny model rodziny zakorzeniony w naszej kulturze. Ciekawa ale, również dość oryginalna, wydaje się definicja rodziny, którą podaje czeski

---

² Por. K. Schmidt, *Familien als Lebensform im 20. Jahrhundert im Drei-Generationen-Verhältnis*, Eberhardt-Karls-Universität Tübingen 2002, s. 24. [Za:] <http://www.ub.uni-tuebingen.de/pro/elib/tobias.php?la=de&fr=y>, 24.04.2012.

³ M. Waszkiewicz-Stefańska, *Czym jest rodzina i jakiej ochronie podlega w świetle przepisów obowiązującego prawa?* [Za:] <http://www.psychologia.edu.pl/index.php?dz=biblioteka&op=opis&id=2843>, 24.04.2012.

⁴ Z. Tyszka, *Rodzina w świecie współczesnym-jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa*. [W:] T. Pilch, I. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 137.

⁵ Por. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 148-149.

pedagog E. Schaefferová: „Rodzina jest ruchem. Rodzina jest dziełem artystycznym. Rodzina jest powołaniem o charakterze artystycznym, ponieważ na dziele sztuki trzeba pilnie pracować”⁶.

Biblijno-kościelny zarys pojęcia rodziny

W prehistorii model rodziny opierał się na zasadach ekonomii: to „głowa rodziny”, czyli mąż i ojciec, dbał o dobrobyt rodziny, zapewniając członkom pożywienie i dach nad głową. W sposób szczególny widać to na biblijnych przedstawicielach Narodu Wybranego (Izraelitach). W pokoleniach izraelskich obowiązywała ścisła zasada patriarchatu. Oznaczało to, że cała władza oraz szacunek spoczywał w rękach ojca. Celem małżeństwa było zrodzenie i wychowanie potomstwa, a poprzez ten fakt zapewnienie ciągłości rodu oraz imienia ojca⁷. W życiu pokoleń izraelskich obowiązywało *Prawo Lewiratu*⁸. Z kolei kobiecie, która wychodziła za mąż, życiono liczne potomstwo. Związane to było również z tym, że w ówczesnych czasach nie istniało żadne prawo zapewniające starszym rodzicom odpowiednie zabezpieczenie socjalne na starość. Aby „udokumentować” swoje pochodzenie i związek z rodziną, zamieszczano w opisach biblijnych tzw. „Wielkie Rodowody”. W Piśmie Świętym Starego Testamentu można znaleźć co najmniej 25 wielkich rodowodów. Pierwszorzędnym celem ich opracowywania (a także uczenia się na pamięć) było udokumentowanie i potwierdzenie przynależności do danego pokolenia, a także potwierdzenie tożsamości⁹. Warto tu wspomnieć, iż każdy nabożny Izraelita znał swój rodowód na pamięć. W ten sposób chciano podkreślić, jak bardzo ważnym faktem jest posiadanie korzeni w konkretnej rodzinie i konkretnym pokoleniu¹⁰.

---

⁶ E. Schaefferová, *Co je rodina?*, Praha 1995, s. 9.

⁷ Można tutaj przytoczyć dla osobistej refleksji prehistorię biblijnych pierwszych ludzi Adama i Ewy, którym Pan Bóg nakazał rozmnażać się i czynić sobie ziemię poddaną (por. Rdz 1, 28). Dodatkowym fragmentem podkreślającym rolę rodziny, małżeństwa jest chociażby fakt powołania Abrahama będącego synem Teracha. W 11 rozdziale Księgi Rodzaju można przeczytać krótki rodowód Abrahama. Stanowi on dowód na to, jak ważnym było dla Izraelitów zapewnienie ciągłości rodu (por. Rdz 11, 27-32). W Nowym Testamencie taki rodowód złożony z kilkunastu pokoleń przedstawia 1 rozdział Ewangelii wg św. Mateusza wliczający członków rodziny od Abrahama aż do Józefa, męża Maryi (por. Mt 1, 1-16).

⁸ *Prawo Lewiratu* lub *Małżeństwo Lewirackie* to „poślubienie bezpotomnej wdowy przez brata jej zmarłego męża dla podtrzymania rodu”, por. H. Langkammer, *Mały Słownik Biblijny*, Wrocław 2001, s. 186.

⁹ Por. A. Filipiak, *Rodowody w Piśmie Świętym*. [Za:] <http://prasa.wiara.pl/doc/1105876>. Rodowody-w-Pismie-Swietych, 25.04.2012

¹⁰ Dla każdego Izraelity rodowód był czymś niezwykle istotnym. Z kolei uczenie się go na pamięć nie było całkiem łatwe ze względu na wielką liczbę imion, plemion, nazw geograficznych oraz faktów historycznych. Dla porównania podajemy sigle cytatów biblijnych dla zainteresowanych. Nie można tu, ze względu na obszerność rodowodów, zacytować ich w całości. Autor zatem odsyła zainteresowanych do tekstów biblijnych: Dzieje Potomków Noego Rdz 10, 1-32; Dzieje synów Sema (syna Noego): Rdz 11, 10-26.

Od początku biblijnej historii zbawienia małżeństwo monogamiczne uchodziło za podstawową formę związku małżeńskiego, choć znane są przypadki małżeństw poligamicznych. Wystarczy tu wskazać chociażby na biblijny opis stworzenia człowieka, w którym Stwórca Adamowi przydziela jedną żonę – Ewę (por. Rdz 2, 18-24). Nauka Kościoła od samego początku sprzeciwiała się poligamii¹¹. Z kolei Nowy Testament określa je jako „wielką tajemnicę” (por. Ef 5,32). A dzieje się tak dlatego, że w tej „wielkiej tajemnicy”, odzwierciedla się oblubieńcza miłość Chrystusa do swego Kościoła. Małżonkowie, tworząc ze sobą nawzajem tę przedziwną komunie osób, stają się jednocześnie miejscem, w którym odzwierciedla się wielka tajemnica Kościoła. Nauka apostoła Pawła jest już zakorzeniona w księgach Starego Testamentu i nabiera pełniejszego sensu w nauczaniu ksiąg Nowego Testamentu. Paweł pisze: „Mężowie miłujcie żony, bo i Chrystus umiłował Kościół i wydał za niego samego” (Ef 5, 25). Ogólnie rzecz ujmując, Kościół przyjmuje definicję rodziny jako małżeństwo pomiędzy kobietą i mężczyzną wraz z potomstwem (por. KKK 2202-2203).

Rodzina podstawową wspólnotą osób

Bardzo ważnym jest uświadomienie sobie, że żadna rodzina nie jest wyłącznie bezludną wyspą. Jest wspólnotą osób. Bóg Stworzyciel, powołując człowieka do życia i stwarzając go na swój obraz i swoje podobieństwo (por. Rdz 1,26), nie chciał, aby człowiek był sam. W swoim pierwotnym zamyśle wiedział, że człowiekowi nie będzie samemu na ziemi dobrze. Dlatego też stwarza mu do towarzystwa i do pomocy kobietę¹². Od tej pory historia człowieka nie jest dziełem samotnej jednostki, ale jest to już historia dwóch osób, które stały się jednym ciałem. Zawierając małżeństwo, kończy się dla zaślubionych jeden wielki rozdział w ich życiu: okres życia w rodzinie generacyjnej. Rozpoczyna się jednak nowy etap wspólnego życia. Jest on w jakimś stopniu czymś o wiele ważniejszym i jednocześnie jest o wiele dłuższy od poprzedniego. Jest on szczególnie w jeszcze jednej rzeczy: etap ten ze samej swojej natury trwa aż do naturalnej śmierci jednego ze współmałżonków¹³. Kodeks Prawa Kanonicznego w jednym z kanonów potwierdza tę prawdę w następujący sposób: „Z ważnego małżeństwa powstaje między małżonkami węzeł, z natury swej wieczysty i wyłączny. W małżeństwie chrześcijańskim małżonkowie zostają ponadto przez specjalny sakrament wzmocnieni i jakby konsekrowani do obowiązków swego stanu i godności” (CIC kan. 1134). Dwoje ludzi, zawierając związek

---

¹¹ Warto tu zacytować fragment nauczania papieża Jana Pawła II na temat poligamii: „Takiej komunii zaprzecza radykalnie poligamia; przekreśla ona bowiem wprost zamysł Boży, który został objawiony nam na początku, gdyż jest przeciwna równej godności osobowej mężczyzny i kobiety, oddających się sobie w miłości całkowitej, a przez to samo jedynej i wyłącznej” (FC 48).

¹² Por. opis stworzenia człowieka: Rdz 2,18.22

¹³ Por. H. Krzyszczyk, *Pomoc w dojrzywaniu do miłości, małżeństwa i rodziny*, Katowice 2000, s. 66.

małżeński, a tym samym tworząc nową rodzinę, zostaje, jak stwierdza Kodeks, nie tylko związanych ze sobą węzłem miłości, ale od samego Stwórcy otrzymuje siłę do pełnienia należących do nich obowiązków. Małżeństwo jest głęboko osadzone w Bożym zamysle i dlatego człowiek tworzy w nim głęboką jedność. *List do Rodzin* Ojca Świętego Jana Pawła II przypomina, że „rodzina jest wspólnotą osób, dla których właściwym sposobem bytowania wspólnego jest komunია, wspólnota osób, *communio personarum*” (GS 7).

Wychowawcza funkcja rodziny

Rodzina uczestniczy w zadaniach i odpowiedzialności Kościoła Powszechnego. Ta odpowiedzialność dotyczy samej rodziny jak i środowiska, w którym ona żyje. Wiara przekazywana przez małżonków swoim dzieciom, a później dalszym krewnym i znajomym, jest pierwszym sposobem spotkania się Boga z człowiekiem w rodzinie i przez rodzinę. Uczestniczy ona w urzeczywistnianiu Kościoła jako wspólnota życia i miłości¹⁴. Wspólnota rodzinna to miejsce otwarcia się na potrzeby innych ludzi. Staje się szkołą miłości, która przez swoją działalność wychowawczą staje się Kościołem – wspólnotą. Promieniując na zewnątrz miłością, rodzina przyczynia się do bardziej braterskich i ludzkich stosunków w Kościele i świecie. Wymiar eklezjalny zobowiązuje ją do otwarcia się na szersze wspólnoty. Rola małżeństwa i rodziny dotyczy zatem zadań społecznych i politycznych, gdyż do ich wypełnienia otrzymują łaskę, która ich wspomaga i ożywia¹⁵. Dobrze funkcjonująca rodzina jest tym, o co wszyscy będziemy zabiegać w przyszłości. Więzy rodziny stanowią zatem wartość, która sama w sobie jest pożądana przez społeczeństwo, pomimo dzisiejszych tendencji, które próbują zniszczyć tradycyjny model rodziny. I nadal jest aktualne to, co sam Stwórca przygotował dla człowieka. Pośród tylu zawirowań tego świata, pośród tylu niebezpieczeństw czyhających na rodzinę, nadal jest ona podstawowym organizmem życia narodów. W rodzinie będącej podstawowym środowiskiem wychowawczym dokonuje się proces wychowania w duchu wartości ludzkich i duchowych. W Adhortacji Apostostolskiej *Familiaris Consortio* znajdujemy odpowiedź na pytanie: „Jaki jest wkład rodziny w prawidłowe wychowanie?”. Papież wyjaśnia:

- **Rodzina wychowuje pokolenia w duchu wartości ludzkich.**

Adhortacja Apostolska Jana Pawła II *Familiaris Consortio* rolę wychowawczą określa następująco: „Rodzinę łączą ze społeczeństwem żywotne i organiczne więzi, stanowi ona bowiem jego podstawę i stale je zasila poprzez swe zadanie służenia życiu: w rodzinie przecież rodzą się obywatele i w niej znajdują pierwszą szkołę tych cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju samego społeczeństwa. W ten sposób na mocy swej natury i powołania, daleka od zamknięcia

¹⁴ Por. W. Bołoz, *Promocja osoby w rodzinie*, Warszawa 1998, s. 221.

¹⁵ Por. J. Grześkowiak, *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przemierza Boga z ludźmi*, Poznań 1996, s. 259-260.

się w sobie, rodzina otwiera się na inne rodziny i na społeczeństwo, podejmując swoje zadanie społeczne” (FC 42).

- Rodzina pomaga w personalizacji i humanizacji społeczeństwa.

Zapobiega się w ten sposób dehumanizacji, a co za tym idzie działa prewentywnie przed przejawami dehumanizacji jak np. alkoholizmem, agresją (por. FC 43).

- Rodzina wpływa na podkreślenie godności osoby ludzkiej (por. FC 43).

Dzieje się tak dzięki pielęgnowaniu w rodzinie jednej z najpiękniejszych wartości: jest to bezinteresowność – ona pomaga widzieć w drugim człowieku osobę a nie przedmiot materialny¹⁶.

- Rodzina i społeczeństwo uzupełniają się nawzajem „w funkcji obrony i rozwoju dobra wszystkich ludzi i każdego człowieka” (por. FC 45).

Wzajemnie współdziałanie na rzecz dobra wszystkich ludzi jest konkretnym wkładem rodziny w proces wychowania.

To tylko niektóre z wielu płaszczyzn, na których rodzina uczestniczy w misji wychowawczej. Należy również podkreślić, że rodzina z racji swojej wielkiej odpowiedzialności staje się także „domowym sanktuarium Kościoła” (por. DA 11).

Zakończenie

Chrześcijaństwo ukazuje wyjątkową pozycję człowieka w kosmosie, ale czyni to z całym realizmem, ukazując zagrożenia i słabość człowieka po grzechu pierworodnym. To właśnie dlatego wychowanie chrześcijańskie zmierza do kształtowania takich postaw, które gwarantują prymat osoby przed rzeczą, etyki przed techniką oraz prymat tego, kim jestem przed tym, co posiadam. Istotą wychowania religijnego w perspektywie chrześcijańskiej jest nawiązanie osobistej przyjaźni z Bogiem. Wszystkie inne elementy wychowania religijnego – a zatem doktryna, kult, zasady moralne – są konsekwencją pogłębionego spotkania człowieka ze swoim Stwórcą. Wychowanie religijne w duchu Ewangelii nie zmierza do tego, by wychowanek uciekał od życia doczesnego czy obojętniał wobec życia (jak w buddyzmie), lecz by uczył się żyć mocą Bożej miłości i prawdy tu i teraz. Dzięki cnotom miłości i wiary wychowanek uczy się patrzeć głębiej w swoje życie i powołanie, a dzięki cnocie nadziei uczy się patrzeć

---

¹⁶ Warto tu zacytować dokładnie nauczanie bł. Jana Pawła II: „We wzajemnych stosunkach członkowie wspólnoty rodzinnej są inspirowani i kierują się »prawem bezinteresowności«, które, szanując i umacniając we wszystkich i w każdym godność osobistą jako jedyną rację wartości, przybiera postać serdecznego otwarcia się, spotkania i dialogu, bezinteresownej gotowości służenia, wielkodusznej służby i głębokiej solidarności” (FC 43).

dalej niż podpowiada mu to jego ciało, emocje czy subiektywne przekonania. W świetle powyższych rozważań rodzina jest podstawowym miejscem wychowawczym i tego jej zadania (wychowania) nie zastąpi żadna inna instytucja.

WYKAZ SKRÓTÓW

- CIC** – Codex Iuris Canonici (łac.) – Kodeks Prawa Kanonicznego
DA – Apostolicam actuositatem – Dekret o apostołstwie świeckich
Ef – List do Efezjan
FC – *Familiaris consortio*
GS – List do Rodzin *Gratissimam sane* papieża Jana Pawła II
KKK – Katechizm Kościoła Katolickiego
Mt – Ewangelia wg św. Mateusza
Rdz – Księga Rodzaju

Bibliografia

Dokumenty kościoła

Biblia Tysiąclecia. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu Wydanie V, wyd. Pallottinum, Warszawa 2002.

Dekret o apostołstwie świeckich Apostolicam actuositatem. [W:] *Sobór Watykański II Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, wyd. 3, Poznań: Pallottinum.

Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, wyd. TUM, Wrocław 2000.

Jan Paweł II, *Gratissimam sane – List do Rodzin*, wyd. TUM, Wrocław 1998.

Kodeks Prawa Kanonicznego, wyd. Pallottinum, Warszawa 1984.

Dokumenty państwowe

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, za: http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, 29. 04. 2012.

Pozostała literatura

Bołoz W., *Promocja osoby w rodzinie*, Warszawa 1998.

Grzeškowiak J., *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przymierza Boga z ludźmi*, Poznań 1996.

Krzysteczko H., *Pomoc w dojrzewaniu do miłości, małżeństwa i rodziny*, Katowice 2000.

Langkammer H., *Mały Słownik Biblijny*, Wrocław 2001.

Pilch T., Lepalczyk I., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995.

Schaefferová E., *Co je rodina?*, Praha 1995.

Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963.

Tyszka Z., *Rodzina w świecie współczesnym-jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa*. [W:] Pilch T., Lepalczyk I., *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995.

Netografia

Filipiak A., *Rodowody w Piśmie Świętym*. [Za:] <http://prasa.wiara.pl/doc/1105876.Rodowody-w-Pismie-Swietym>, 25.04.2012

Schmidt K., *Familien als Lebensform im 20. Jahrhundert im Drei-Generationen-Verhältnis*, Eberhardt-Karls-Universität Tübingen 2002, s. 24. [Za:] <http://www.ub.uni-tuebingen.de/pro/elib/tobias.php?la=de&fr=y>, 24.04.2012.

Waszkiewicz-Stefańska M., *Czym jest rodzina i jakiej ochronie podlega w świetle przepisów obowiązującego prawa?* [Za:] <http://www.psychologia.edu.pl/index.php?dz=biblioteka&op=opis&id=2843>, 24.04.2012.